

Czym jest wystawa główna Muzeum Historii Żydów Polskich?

Wystawa główna to podróż przez 1000 lat historii Żydów polskich – od średniowiecza do współczesności. Zwiedzający poznają odpowiedzi na pytania: jak Żydzi pojawili się w Polsce? W jaki sposób nasz kraj stał się niegdyś centrum żydowskiej diaspory i domem największej społeczności żydowskiej na świecie? Jak przestał nim być i jak odradza się tu życie żydowskie?

Wystawa składa się z ośmiu galerii, które na powierzchni ponad 4000 m² opowiadają o kulturze i dziedzictwie polskich Żydów. Są to galerie: **Las** (legendy o początkach obecności Żydów w Polsce), **Pierwsze spotkania** (średniowiecze), **Paradisus Iudaeorum** (XVI w.–1 poł. XVII w.), **Miasteczko** (XVII–XVIII w.), **Wyzwania Nowoczesności** (XIX w.), **II Rzeczpospolita**, **Zagłada** i **Powojnie**. Prezentujemy w nich tysiąc lat żydowskiego życia na ziemiach polskich i współistnienia Żydów i Polaków. Mówimy o współpracy, współzawodnictwie i konfliktach, o autonomii, integracji i asymilacji. Nie unikamy trudnych tematów, ale to nie one zapełniają główne karty tej tysiącletniej historii. W przekonaniu twórców muzeum właśnie takie podejście umożliwia wierną i wyważoną prezentację przeszłości, budowanie dialogu i zrozumienia między kulturami.

Wystawa główna ma charakter narracyjny: zwiedzający zanurzy się w historii opowiedzianej przez zabytkowe przedmioty, malowidła, instalacje interaktywne, rekonstrukcje i makiety, projekcje wideo, dźwięki i teksty. Na każdym etapie tej wędrówki w przeszłość staramy się być jak najbliżej codzienności - oddajemy głos żydowskim kupcom, uczonym i artystom z danej epoki. Rabinom, gospodyniom domowym, politykom, kronikarzom i rewolucjonistom.

Wystawę główną przygotowuje międzynarodowy zespół naukowców i kuratorów pod kierunkiem prof. Barbary Kirshenblatt-Gimblett. Głównym historykiem wystawy jest prof. Antony Polonsky z Brandeis University. Projekt wystawy stworzyły firmy Event Communications z Londynu i Nizio Design International z Warszawy. Wystawa główna wykorzystuje sprawdzone doświadczenia muzealne i najnowsze rozwiązania multimedialne.

Galeria *Las*

Las wyznacza początek przygody z wystawą główną, jest zaproszeniem do wędrówki po tysiącletniej historii polskich Żydów. Dlatego tę część wystawy widać już z mostu, którym zwiedzający wchodzi do holu głównego muzeum. *Las* jako jedyna galeria nie buduje narracji za pomocą faktów i zjawisk historycznych ale w metaforyczny sposób przygotowuje gości muzeum do zetknięcia się z opowieścią o wydarzeniach sprzed wieków.

W *Lesie* opowiadamy legendy o przybyciu i osiedleniu się Żydów w „kraju Mieszka”, w tym przepiękną legendę *Po-lin*, której zawdzięczamy nazwę Polski w języku hebrajskim. Tu poznamy również romantyczną opowieść o miłości Kazimierza Wielkiego do pięknej Żydówki Esterki (jak głoszą podania, z tego właśnie powodu król przychylnie patrzył na Żydów).

Las daje szansę spotkania z żydowskimi kupcami, którzy przywędrowali na wschód Europy, przygotowując grunt osadnikom przybywającym w ślad za nimi. Opowiada o wzajemnym poznawaniu się i budowaniu pierwszych relacji.

Galeria *Pierwsze spotkania*

W tej galerii prezentujemy wydarzenia z najwcześniejszego okresu osadnictwa żydowskiego w Polsce. Średniowieczni władcy, którzy modernizowali gospodarkę kraju, z radością witali przybywających do Polski Żydów. Słynny Statut Kaliski, książe przywilej, określił status prawny polskich Żydów, gwarantując im m.in. swobodę wyznania, ochronę przed niesłusznymi oskarżeniami oraz prawo do handlu. Mimo, że zdarzały się akty przemocy oraz pomówienia o mordy rytualne, Żydzi nie doświadczyli w Polsce prześladowań na taką skalę, jak działo się to w pozostałej części Europy.

Z początku żydowscy osadnicy tworzyli małe skupiska w pobliżu grodów, by z czasem osiedlić się w miastach. Do 1506 roku mieszkali w ponad stu osiedlach, w połowie z nich tworząc zorganizowane żydowskie społeczności. W galerii *Pierwsze Spotkania* widzowie poznają Ibrahima Ibn Jakuba, żydowskiego dyplomatę z Kordoby, autora słynnych zapisków z podróży po Europie. Jednym z ciekawszych elementów galerii będzie pierwsze zachowane zdanie zapisane w języku

jidysz w modlitewniku z 1272 roku. Oryginalny żydowski brakteat – jednostronnie wybijana moneta z hebrajskimi literami - stanowić będzie główną atrakcją interaktywnej wystawy poświęconej żydowskim mincerzom i roli Żydów w rozwoju gospodarki i pieniądza w Polsce. Znakiem rozpoznawczym galerii są przepiękne malowidła i zdobienia, wykonane ręcznie przez polskich konserwatorów zabytków.

Opiekun naukowy galerii: prof. Hanna Zaremska (Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk)

Galeria „Paradisus Iudaeorum”

W 1569 r. powstała Rzeczpospolita Obojga Narodów, złożona z Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. W tym potężnym i zróżnicowanym etnicznie i religijnie państwie społeczność żydowska była coraz liczniejsza, a jej kultura kwitła. Nastąpił złoty wiek w historii Żydów polskich, przypadający na XVI i pierwszą połowę XVII w.

W tamtych czasach Żydzi w Rzeczypospolitej cieszyli się szeroką autonomią; mieli własne samorządy, w tym unikatowy na skalę europejską Sejm Czterech Ziem. W przeciwieństwie do innych krajów, nie zaznali w Polsce masowych prześladowań na tle religijnym. To właśnie w tym czasie żyli i tworzyli wybitni znawcy żydowskiego prawa religijnego. Druga połowa XVI w. przyniosła dla Żydów jeszcze jedną zmianę: zachęceni przez szlachtę zaczęli

się osiedlać w latyfundiach – wielkich majątkach magnackich na wschodzie kraju. Podejmowali się nowych dla siebie zajęć: dzierżawy karczem, młynów i browarów, handlu zbożem, spędu bydła. W galerii *Paradisus Iudaeorum* uwagę zwiedzających przykuwa interaktywny model Krakowa i Kazimierza, prezentujący bogatą kulturę tamtejszej gminy żydowskiej. W wirtualnej bibliotece prezentowane są arcydzieła piśmiennictwa hebrajskiego i jidysz w multimedialnej formie: Talmud, dzieła religijne, filozoficzne i obyczajowe. Zwiedzający będą mogli też odcisnąć na prasie drukarskiej stronę tytułową z XVI-wiecznej książki i zajrzeć do skrzyni z najważniejszymi dla gminy przedmiotami. Zapoznają się z mapą osadnictwa żydowskiego w ówczesnej Rzeczypospolitej, zobaczą, jak w XVI i XVII w. rozumiano tolerancję religijną i dlaczego Polskę nazywano wówczas „Paradisus Iudaeorum” – żydowskim rajem.

Opiekun naukowy galerii: prof. Adam Teller (Brown University w Nowym Jorku) – do marca 2010 r., dr hab. Igor Kąkolewski (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie)

Galeria *Miasteczko*

W XVII i XVIII wieku Żydzi zaludnili prawie całą Rzeczpospolitą. Szczególnie licznie osiedlili się na południowo-wschodnich obszarach państwa, gdzie właściciele rozległych dóbr chętnie oddawali im w

dzierżawę karczmy i młyny. Ta sytuacja wywołała niechęć miejscowej ludności do Żydów (traktowanych jako przedstawiciele szlachty) i znalazła krwawy epilog podczas powstania Chmielnickiego w 1648 roku. Po nim jednak nastąpił okres odbudowy i na wyludnionych terenach z powrotem pojawiły się imponujące barokowe synagogi oraz cmentarze z bogato zdobionymi macewami.

Wątkiem przewodnim galerii *Miasteczko* jest życie codzienne Żydów w prywatnych włościach na tle szerokiej panoramy Rzeczypospolitej. Skupiało się ono wokół rynku i synagogi. Dlatego scenografia tej galerii odzwierciedla te właśnie przestrzenie, nie zapominając także o domu, kościele i karczmie. W tej scenerii zwiedzający zapozna się z relacjami rodzinnymi i sąsiedzkimi oraz stosunkami żydowsko - chrześcijańskimi.

Najbardziej spektakularnym elementem galerii jest zapierająca dech w piersiach rekonstrukcja dachu i sklepienia drewnianej synagogi z Gwoździца oraz pochodzącej stamtąd bimy – podestu, z którego czyta się Torę. Odtworzono je wykorzystując narzędzia, materiały i metody pracy stosowane w XVII wieku. W warsztatach rekonstrukcyjnych, prowadzonych przez dwa lata w ośmiu polskich miastach, uczestniczyło niemal 400 wolontariuszy z całego świata, pracujących pod okiem międzynarodowego zespołu historyków, architektów oraz artystów.

Opiekun naukowy galerii: prof. Adam Teller (Brown University w Nowym Jorku) – do marca 2010 r.

Galeria Wyzwania nowoczesności

Pod koniec XVIII wieku Rosja, Prusy i Austria dokonały rozbioru I Rzeczypospolitej. W kolejnym stuleciu Żydzi zamieszkujący trzy mocarstwa stali się przedmiotem “kwestii żydowskiej” czyli pytania o sposób pogodzenia żydowskiej odrębności ze społeczną integracją.

Zarówno państwo jak i żydowscy reformatorzy starali się modernizować życie Żydów. Tworzyli nowe typy szkół, adaptowali żydowskie stroje do zachodniej mody, wprowadzali nowe

normy kulturowe. Wielu Żydów wybierało alternatywne sposoby życia – ruch chasydzki lub edukację w nowoczesnych jesziwach (szkołach religijnych) na terenie dzisiejszej Litwy i Białorusi. Rozwijająca się gospodarka Królestwa Kongresowego dawała żydowskim przedsiębiorcom, takim jak Izrael Poznański, łódzki król bawełny, możliwość odegrania istotnej roli w uprzemysłowieniu regionu. Rosnąca świadomość narodowa Żydów znalazła wyraz w nowej kulturze hebrajskiej i jidysz. Rozwijały się nowoczesne ruchy polityczne takie jak bundyzm, czy syjonizm.

W galerii *Wyzwania nowoczesności* zwiedzający zasiądą wokół interaktywnego stołu na tronach trzech imperiów. Poznają tam historię rozbiorów i ich skutki dla Żydów. Na XIX-wiecznej stacji kolejowej zobaczą historię masowych migracji, dowiedzą się o roli Żydów w rewolucji przemysłowej – tworzeniu fabryk i budowie sieci kolejowej. Wielki rozkwit świeckiej kultury jidysz reprezentuje pisarz Icchok Lejb Perc .

Opiekunowie naukowi galerii: prof. Marcin Wodziński (Uniwersytet Wrocławski), prof. Samuel D. Kassow (Trinity College w Hartford, Connecticut)

Galeria Ulica

Latem 1914 roku krajobraz społeczno-polityczny Europy zmienił się nie do poznania. Chaos wojenny trwający cztery lata doprowadził do upadku trzech mocarstw zaborczych. Polska odzyskała niepodległość. II Rzeczypospolita przyniosła Żydom możliwości rozwoju, jakich do tej pory nie posiadali. Ambitne wizje liderów społeczności żydowskich znalazły odbicie m.in. w programach politycznych partii, działalności organizacji społecznych oraz twórczości artystów.

Międzywojnie to również czas rozwoju różnych form żydowskiego nacjonalizmu i równolegle postępującej polonizacji, zwłaszcza młodzieży kształcącej się w polskich szkołach. Dzięki tej różnorodności okres ten jest przez wielu postrzegany jako drugi złoty wiek w historii Żydów polskich. II Rzeczpospolita nie była jednak dla Żydów rajem na ziemi. Jej pierwsze lata naznaczyła fala pogromów, zaś lata trzydzieste, narastający antysemityzm oraz wieloletni kryzys gospodarczy, który zmusił dziesiątki tysięcy Żydów do emigracji do Palestyny, Europy Zachodniej i obu Ameryk.

Galeria *Ulica* znajduje się w budynku muzeum niemal dokładnie w miejscu, w którym przed II wojną światową znajdowała się ul. Zamenhofska – główna arteria zamieszkałej głównie przez Żydów dzielnicy północnej. Nazwa galerii opisuje jednocześnie jej charakter – to żydowska ulica, której pierzeje tworzą multimedialne fasady kamienic. Z ulicy zwiedzający będą mogli wejść w bramy, gdzie w kolejnych częściach galerii – kinie, czy kawiarni - odkryją bogate życie kulturalne i polityczne tego okresu, zapoznają się z problemami życia codziennego prowincjonalnych miast Polski oraz dorastania nowego pokolenia Żydów urodzonych w niepodległej Polsce.

Opiekun naukowy galerii: prof. Samuel D. Kassow (Trinity College w Hartford, Connecticut)

Galeria Zagłada

1 września 1939 r. III Rzesza napadła na Polskę. 17 września 1939 r. terytorium Polski zaatakował Związek Radziecki. Polska pod naporem dwóch sił straciła niepodległość. Wkrótce Niemcy rozpoczęli systematyczne poniżanie Żydów, łapanie do prac przymusowych oraz izolowanie Żydów od polskich sąsiadów poprzez zamykanie ich w gettach.

W czerwcu 1941 r. III Rzesza zaatakowała Związek Radziecki i zajęła obszar Polski okupowany dotąd przez ZSRR. Niemcy rozstrzelali tam około dwóch milionów Żydów. Kolejne miliony Żydów straciły życie w komorach gazowych. Okupowana Polska stała się epicentrum Zagłady. Niemcy zbudowali tu obozy zagłady: Chełmno, Bełżec, Majdanek, Sobibór, Treblinkę i Auschwitz II-

Birkenau. Ta część wystawy ukazuje maszynę śmierci, życie codzienne w nieludzkich warunkach i próby funkcjonowania w wyizolowanej rzeczywistości gett. Galeria prezentuje również różne postawy wobec ukrywających się Żydów: od niesienia pomocy z narażeniem własnego życia przez obojętność aż po denuncjację. Naoczny świadek Zagłady, łącznik Jan Karski, podobnie jak wielu innych usiłował poinformować świat o losie Żydów. Świat pozostał jednak głuchy.

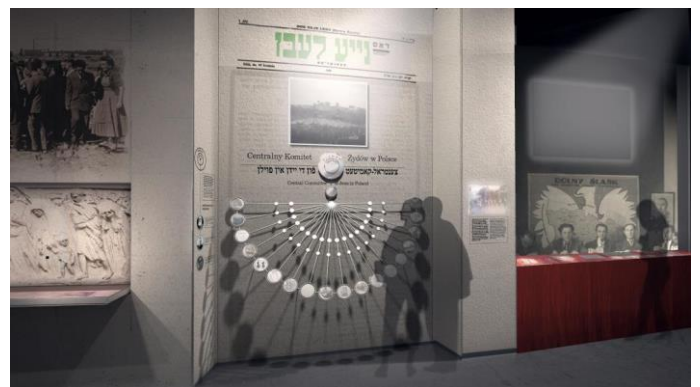
Galeria Zagłada jest położona dokładnie naprzeciwko Pomnika Bohaterów Getta, upamiętniającego ofiary Zagłady oraz bohaterski zryw powstańców getta warszawskiego. Dlatego też jedna z głównych części galerii poświęcona jest warszawskiemu gettu. Zwiedzający poznają rzeczywistość życia w getcie z dzienników i dokumentów z konspiracyjnego archiwum stworzonego przez Emanuela Ringelbluma i jego współpracowników. Materiały zakopane w metalowych skrzyniach i bańkach na mleko przetrwały do dziś. Pozostają wstrząsającym świadectwem życia w getcie.

Opiekunowie naukowcy galerii: prof. Barbara Engelking (Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk), prof. Jacek Leociak (Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk)

Galeria Powojnie

Wojnę przeżyło niespełna 300 000 polskich Żydów. W niepewnych powojennych czasach palącą kwestią był dla nich wybór między pozostaniem w kraju a wyjazdem. Niektórzy przedostali się nielegalnie do Palestyny, gdzie odegrali istotną rolę w tworzeniu Państwa Izrael. Ci, którzy zostali w Polsce, angażowali się w odbudowę kraju i zniszczonego życia społeczności żydowskiej, a także w utrwalanie pamięci o ofiarach Zagłady. W galerii przedstawiona zostanie m.in. historia powstania i odsłonięcia Pomnika Bohaterów Getta w 1948 roku.

Choć z biegiem lat, wskutek, emigracji i asymilacji, Żydów było w Polsce coraz mniej, społeczność żydowska nadal wykazywała różnorodną aktywność. Galeria zaprezentuje zarówno działalność kulturalno-oświatową klubów Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce, jak i osiągnięcia twórców utożsamiających się z kulturą żydowską i polską.

Podczas kampanii antysemitycznej w marcu 1968 roku wielu Żydów zostało zmuszonych do opuszczenia kraju. Prezentowane są zarówno przyczyny narastającej od 1967 r. kampanii antysemitycznej, relacje z wydarzeń marcowych, jak również świadectwa i pamiątki marcowych emigrantów oraz ich refleksje z okresu tuż po wyjeździe z Polski.

Po 1989 roku żydowska kultura i historia zyskują stopniowo ważne miejsce w świadomości Polaków, co potwierdzają prezentowane w ostatniej przestrzeni galerii liczne projekty artystyczne i publikacje. Uniwersytety organizują studia judaistyczne, Festiwal Kultury Żydowskiej w Krakowie przyciąga rokrocznie ponad 15 000 widzów, do Polski chętnie przyjeżdżają Żydzi z różnych stron świata. Widz opuszczający ostatnią część wystawy głównej zostanie zaangażowany w dyskusje nad tożsamością i pamięcią o przeszłości i dniu dzisiejszym polskich Żydów. Materiały archiwalne z czasów po 1989 roku przybliżają fenomen odrodzenia się życia żydowskiego w Polsce w kontekście zmian ustrojowych.

Opiekunowie naukowii galerii: dr Helena Datner (Żydowski Instytut Historyczny), prof. Stanisław Krajewski (Wydział Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego)

Za sfinansowanie oraz realizację procesu projektowania i produkcji wystawy głównej odpowiada Stowarzyszenie Żydowski Instytut Historyczny. Powstanie wystawy jest możliwe dzięki wsparciu darczyńców z całego świata.